

NESTYĎTE SE, ŽE JSTE ROMOVÉ

„Hlášení místního rozhlasu: Na hřišti se dnes uskuteční koncert zpěvačky Idy Kellarové a dětského sboru Čhavorenge. Doprovodí je Česká filharmonie,“ zní z tlampačů ve východoslovenské obci Raslavice.

Text: Magdalena Sodomková Foto: Lâm Duc Hiên

Po strmé prašné cestě k místní romské osadě stoupá zástup návštěvníků s futrály na zádech. Basy, violy, klarinet... Chrčení místního rozhlasu přehlušitáhlý zvuk houslí. Několik raslavických Romů se rozhodlo návštěvu náležitě přivítat. Tahle osada je totiž, jak říkají, „na jedničku“. A jak se filharmonici trousí do vsi, i oni vytahují nástroje. Basa přistane v rukou romského muzikanta Josefa Feča. Zvuk improvizovaného orchestru sílí a za chvíli na dvorku zpívá a tančí celá vesnice.

Po pár písničkách se dětský sbor i filharmonici sunou dál a před domem, který je celý pomalovaný svatými obrázky, už čekají dvě mladé Romky s kytarami v rukou. Jejich podmanivé hlasy se rozléhají nad polem s kukuřicí. Osady jsou plné talentů. Zpěvačka Ida Kellarová to ví, objíždí je už dvacet let. Vybírá do svého sboru Čhavorenge nadané děti, nyní však poprvé přímo do zapadlých

koutů na východě Slovenska první srpnový týden přivedla i Českou filharmonii. Ten hlavní koncert má teprve přijít.

Dusno před bouří

Jenže obloha je zatažená. Na fotbalovém hřišti sice stojí mohutné pódium, zdá se ale, že posluchači zmoknou.

Zvukařům se nedaří sladit mikrofony. A rozladěná je i Kellarová. Sedí v autě u jeviště, kam se schovala před deštěm, a volá: „Nejdelší zvuková zkouška v mém životě! Doneste knihu rekordů!“

Dětský sbor dostal kapky už ráno. Na letní škole Romano drom (romská cesta) v kempu Lúčka-Potoky deset dní tvrdě cvičil kroky, hlasy, disciplínu. Dopoledne však působil dost rozevlátě. Měl po prvním večerním koncertu – v Lenartově. V osadě se dvěma pumpami, kde se běžně chodí na toaletu tam, kde člověka potřeba zrovna zastihne.

Všude louče, hořící vaty. Pódium vibrovalo, děcka jako omráčená. V tranzu. Publikum divoce křičelo, tančilo. Do osady se sjely televizní štáby. Sukces jako blázen.

Ráno se však děti ne a ne probudit. „Vy snad ještě spíte! Co jste? Hvězdy? Nebo co jste? Filharmonie tu na vás čeká!“ nasedla vyčítavý tón Kellarová, zatímco se na poslední předkoncertovou schůzku loudaly děti, cestou si přitom zapínaly košile, kalhoty. Provinilé pohledy se zabořily do země.

„Tohle je typicky romské! Jeden úspěch – a už se nesnažím! Teď jste frajeři! Po večerjšku! Ale když se tak na vás koukám, tak si vůbec nejsem jistý, jestli vy ten dnešní koncert vůbec dáte!“ tepal do nich Oto Bunda, zpěvák a asistent Kellarové.

Byla tu ale ještě jedna šmouha na prvním, velkolepém vystoupení. Na koncert v Lenartově přišla sice tisícovka Romů, ale

jen hrstka bílých, pár učitelek a starostka. „Myslela jsem, že je naláká ta filharmonie. Ale vidíte? Do osady prostě nepřejdou. V kempu na letní škole Romano drom jsme uspořádali den otevřených dveří. Z obce nepřišel nikdo. Naopak tu na děti pokřikují: „Morgoši špinaví, táhněte!“ Místní teenageři si nasadili kapuce a chodili sem naše děti strašit. Přitom my jsme tu, za obcí, oddělení, nikomu nic neděláme. Děti tomu rasismu čelí denně. A když mě vidí, jak se trápím, říkají: „Teto, neplač, my jsme na to zvyklí,“ stýská si Kellarová.

Noty versus amatéři

Aby se na jednom pódium mohli sejít klasičtí hudebníci a romský sbor, bylo třeba překonat ještě jednu zálužnost. Noty.

„My amatéři noty totiž neumíme,“ říká Desiderius Dužda, muž Idy Kellarové, autor části repertoáru. Klíčovou postavou

se tedy stal skladatel a hráč na basu ze slavné romské muzikantské rodiny Josef Fečo. „Byla to pro mě čest. Dostal jsem za úkol zaznamenat autorské písně od Desideria a romské písně do not. Snažil jsem se to udělat tak, aby to bylo zajímavé i pro filharmonii. Když nad tím člověk doma pracuje, dává to do notačního softwaru, tak mu to nějak zní.... Ale stejně se vždycky bojí. Naživo to zní pokaždé jinak než z počítače,“ říká Fečo.

Po prvním koncertu už ví, že večer se bude hrát zase trošku jinak. „Navrhnou jim, že něco poškrťáme, někde toho bylo moc, jinde zase něco přidáme.“

Koncert v první osadě poslouchal kritickým uchem i generální ředitel České filharmonie David Mareček. „Jsou to naprosto dva odlišné světy. V klasické hudbě je jednou z hlavních věcí číst rychle noty. Málokdo ví, že když jste třeba ve středu

večer na koncertě filharmonie, tak hudebníci ten program začali zkoušet v pondělí ráno. A další pondělí už zase zkoušejí něco dalšího. Je to dřina, dril. Každý týden nová věc. Není to tak, že by si to cvičili půl roku dopředu,“ vysvětloval Mareček v kempu u snídaně. „A stejně jako muzikanti, kteří improvizují, mohou mít potíže s notami, tak zase klasičtí hudebníci mohou mít problém improvizovat.“

Pak Josefu Fečovi pevně stiskl ruku: „Většinou když se dělá taková věc, bývá to zoufale nenápadité. Jen aby se orchestr nějak zapojil. Ale tohle? Tohle bylo fakt neskutečně hezký! Gratuluju.“

Poprvé v osadě

Muzikant Josef Fečo je rodilý Pražan. Jak říká, „čistokrevný Rom“. Zcestoval „tři čtvrtě světa“. Ačkoli jeho předkové pocházejí od východoslovenského Bardejova, v rom-

PŘEDSKOKANI. RASLAVIČTÍ PŘIVÍTALI FILHARMONIKY (vzadu) HUDBOU. BASY SE CHOPIL JOSEF FEČO (vpravo).

„TY DĚTI V OSADÁCH NIC NEČEKÁ. POJĎME TO ZMĚNIT,“ NABÁDÁ KELAROVÁ.

ské osadě – blátivé, nebo prašné, to podle počasí –, kde žijí rodiny s dvaceti dětmi, kde děti chodí v roztrhaných botách a kde není výjimkou, že se lidé koupou v potoce, byl včera večer poprvé.

„Vešli jsme do osady a moje žena se rozplakala. Nechtěl jsem tam ani chodit, lézt těm lidem do soukromí, dívat se na ně jako v zoo. Kdybych tu možnost měl, jako že ji nemám, vzal bych všechny ty děti k sobě“.

Původně měli hudebníci vystupovat ještě v jiné osadě, před jejich příjezdem tam však vypukla žloutenka. Když pak Feča v Lenartově pozvali na skleničku, znejistěl. „Vzal jsem do ruky ten pohár a rozhlédl se kolem sebe. Nechtěl jsem tu pít. Jejich oči mě ale sledovaly. Čekali, jestli se té sklenky dotknu, a já věděl, že pokud to neudělám, strašně je ponížím. Napil jsem se. Pak přišly dvě starší paní, zatancoval

jsem si s nimi a šli jsme dál.“ Stejně jako byl Fečo poprvé v osadě, obyvatelé osady byli poprvé v životě na koncertě. „Publikum jávalo, křičelo, tančilo. Netleskalo však. Z toho jsme vydedukovali, že oni nevědí, že mají tleskat,“ vyzoroval ředitel filharmonie Mareček.

„To víte, ti lidé něco takového ještě nezažili. Měl jsem z toho obavu. I když jsme schválně vybrali osadu, kde jsme mezi svýma. Já mám v Lenartově asi tři sta příbuzných,“ přiznává muž Kellarové Desiderius „Dežo“ Dužda.

Ti po koncertě zastavovali Josefa Feča: „Nám se strašně líbilo, že jsi šel k mikrofonu a řekl sis, co potřebuješ. A přitom tam byli gádzové! Gádzové z orchestru! Bylo vidět, že k tobě mají jiný přístup. Že tě berou. To je pro nás pocta!“

„A Ida! Ida! Kdyby tu chtěla žít s námi, tak z ní uděláme starostku!“ znělo tou nocí.

Raslavice, koncert druhý

Nyní už noc padla i na fotbalové hřiště v Raslavicích. Romky z osady přinesly zpěvákům do šaten jídlo goja, tradiční romský pokrm – jitrnice plněné bramborami.

Ve tmě svítí jen louče a pódium. Utichl i déšť. Jek duj trin štar! (Raz dva tři čtyři!) Koncert druhý může začít.

Plavovlasá zpěvačka v průsvitném hávu s červenými květy předstoupí před mikrofon. „Tuhle písničku bych chtěla věnovat svému tátovi, protože on byl Rom a styděl se za to. Odešel mladý, ta bolest, kterou v sobě nosil, ho tak šířala, až ho nakonec zabila. Nikdy se nestyďte za to, že jste Romové...“ Davem to zašumí. Někteří mají v očích slzy.

Za chvíli už pódium vibruje tak, že i filharmonici vstávají ze židlí, tančí s nástroji v rukou. Jsou to ti samí spořádání, disciplinovaní lidé, kteří před několika dny přijeli expresem Košičan?

FILHARMONICI VEŠLI DO OSADY. NÁVŠTĚVA SE „ZVRHLA“ V PÁRTY.

„V klasické hudbě je projevování citů jaksi nevhodné. Když se někdo v orchestru dojmeme, hledí se na to jako na něco, co by se nemělo stát. My máme být ti, kteří dojmou posluchače, ale ne sami sebe. Kdežto Romové? Na pódiu pláčou! Smějí se! I my jsme se za těch pár dnů nechali strhnout. Obávám se, že až pojedeme domů, průvodčí nás nepozná. Filharmonie zdivočela,“ směje se houslista Marko Ferenc.

A že se něco děje, je v kempu po představení slyšet až do rána. Chatka č. 8 svítí do tmy jako lampion. Je to chatka filharmonie. Bujará tóny se z ní linou do svítání.

„Budeme si chýbat“

Tihle dva kluci jsou jako bratři. Rasťo Pacek je nejmladší ze čtyřiceti českých a slovenských dětí z Čhavorenge. Je mu devět. Dalibor Mišalko už má roků šestnáct. „Bude-

me si chýbat, jaji“ stýská si Rasťo. Až letní škola skončí, vrátí se oba domů. Rasťo do bytovky, Dalibor do osady.

„Doma, tam je nuda, tam sa iba sedí,“ ruce si zakládá do kříže, „takto.“ „Pozerajú sa iba na seba. Ale tu! Tu spievame, tu sa aj bavíme!“ říká kluk, který zpívá už od čtyř let, protože „to má v krvi“.

Dalibor mu vypráví, jak už brzo pojedou s jiným tanečním sborem do Paříže. „Jaj, do Paříže? Mama mňa aj tam nechcela pustiť!“ krčí rameny. Jednou tam ale taky pojedou.

„Chcem byť spevákom! Musím to dosiahnuť! A musím sa aj učiť, pretože keď cestujete, tak sa vás ľudia na niečo pýtajú, a keď nerozumiete – anglicky, francúzsky...“

Má rád, když na něj míří reflektory? „Hmm... Na javisku som si to užíval! Tam som sa vôbec nehanbil... Všetcí mi stále hovoria, že by som sa mal hanbiť.“

Prezident

Ida Kellarová sedí ráno před chatkou na zápraží. Snaží se rozchodit starý přehrávač. Cédéčko se roztočí a nad horami se rozlehnou její sytý hlas. Usmívá se, je spokojená.

Dnes ráno do letní školy Romano drom, těsně před posledním ze tří koncertů, dorazil vzkaz od nového slovenského prezidenta Andreje Kisky. Prý dětem fandí a lituje, že nemůže být s nimi. Je to poprvé, co nějaký vysoký slovenský politik vyjádřil poklonu nenáviděné menšině. Menšině, na níž si pravidelně nahánějí hlasy před volbami nacionalisté i populisté. Co volby, to další dávka nenáviděného štvání. Nový prezident má však nový styl. A jeho slova působí na děti z Čhavorenge, jako když někdo otevře plechovku coly. Tssss. Aaaach.

„Jsem ráda, že nás vidí. Ovšem já jezdím do osad na Slovensku dvacet let a vidím, že je to čím dál horší. Byla bych radě-

NAMALOVAT SE, HODIT SE DO GALA. JEVIŠTĚ ČEKÁ.

**VE STÁNKU MENŠINY ONEHDY TAK NENÁVIDĚNÉ, ŽE UŽ DNES V LIPTOVSKÉM MIKULÁŠI NENÍ.
V SYNAGOZE. RAŠŤO V AKCI.**

ji, kdybychom se mohli sejít a společně něco vytvořit, protože ty děti tady žijí jako v koncentráku. Ty tady nečeká nic,“ říká.

Zato ty, které se dostanou na její letní školu, čeká dřina, pot a slzy. Kdo kouří v chatce, maže domů. Klučičí a holčičí chatky jsou striktně oddělené. Žádný piercing, obarvené vlasy. Žádné skákání do řeči. Kroky se opakují, dokud nejsou perfektní. Když je zkazí jeden, jedou znova všichni.

„Tady vidíte, že ta děcka jsou schopná už po týdnu nějak profesionálně fungovat,“ věří Kellarová. „To, že Romové tančí a zpívají, ví každý... Nechci, aby se tleskalo něčemu, co mají ty děti zadarmo. Chci, aby věděly, že na sobě musejí pracovat. A ony musejí pracovat třikrát tak tvrdě, protože to v životě mají těžší,“ říká.

Podobnou motivaci má i Josef Fečo. „Poslední dobou je mezi Romy v módě laciná hudba, dva kluci za keyboardem,

který má puštěný automatický bubeníky. Mašinka to odehraje za ně. A to nás z romských muzikantských rodin bolí, proto těm dětem chci ukázat hudbu, v níž je pravda. Hudbu – řemeslo. Něco, v čem se mohou najít, v čem mohou být výjimečné.“

Synagoga

Poslední koncert není v osadě, ale v chátarajících kulisách synagogy v Liptovském Mikuláši. Někdejší stánek menšiny onehdy tak nenáviděné, že tu dnes už není. Židů žilo v Liptovském Mikuláši ještě před druhou světovou válkou 1500, byla to celá čtvrtina tohoto slovenského města. I Romy se nacisté snažili vyhladit.

Dnes však oprýskaná skořápka někdejší synagogy žije. Duní. Otřásá se divokými rytmy. Do nich se vlní dámy, které na koncert přišly v kloboucích. Poprvé většinou bílé publikum. Romů jen pár, zato

v gala, někteří ve smokingu. Zdá se, že i publikum zdivočelo. Chvillemi lidé vstávají ze židlí a tančí, s rukama nad hlavami tleskají jako o život. Devítiletý Rašto posílá do publika polibky, košile se mu celá rozhalila, na hrudi mu poskakuje zlatý řetízek.

Filharmonici se potutelně usmívají. Kdy se to stane, že by se zpěvák tak odvázel, že by dozpíval polonahý?

Sprcha

Ráno. V kempu. Josef Fečo právě vypnul sprchu. Zpoza plastového závěsu uslyšel dva hlasy. Zůstal tiše stát. Jeden z nich je ten Rašťov.

„To je tak prima, že sa tu môžeme každý deň sprchovať! Teplou vodou!“

„To doma nie je! Musí sa šetriť.“

„Veď keď sa tu tak každý deň umývam, zdá sa mi, že som akýsi belší!“ ●